(י) וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ׃

י וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא, דְעַתִּיק; וְעַתִּיקָא, מִן קֳדָם חַדְתָּא תְּפַנּוֹן.

רש״י ◂ וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן: (ת״כ) הַפֵּרוֹת יִהְיוּ מִשְׁתַּמְּרִין וְטוֹבִים לְהִתְיַשֵּׁן, שֶׁיְּהֵא יָשָׁן הַנּוֹשָׁן שֶׁל שָׁלֹשׁ שָׁנִים יָפֶה לֶאֱכֹל מִשֶּׁל אֶשְׁתָּקַד. וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ: שֶׁיִּהְיוּ הַגְּרָנוֹת מְלֵאוֹת חָדָשׁ וְהָאוֹצָרוֹת מְלֵאוֹת יָשָׁן, וּצְרִיכִים אַתֶּם לְפַנּוֹת הָאוֹצָרוֹת לְמָקוֹם אַחֵר, לָתֵת הֶחָדָשׁ לְתוֹכָן׃

(יא) וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃

יא וְאֶתֵּין מַשְׁכְּנִי, בֵּינֵיכוֹן; וְלָא יְרַחֵיק מֵימְרִי, יָתְכוֹן.

רש״י ◂ וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי: זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ: וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי: אֵין רוּחִי קָצָה בָּכֶם, כָּל 'גְּעִילָה', לְשׁוֹן פְּלִיטַת דָּבָר הַבָּלוּעַ בְּדָבָר, כְּמוֹ (שמואל ב, א, כא): "כִּי שָׁם נִגְעַל מָגֵן גִּבּוֹרִים", לֹא קִבֵּל הַמְּשִׁיחָה, שֶׁמּוֹשְׁחִין מָגֵן שֶׁל עוֹר בְּחֵלֶב – מְבֻשָּׁל כְּדֵי לְהַחֲלִיק מֵעָלָיו מַכַּת חֵץ, אוֹ חֲנִית, שֶׁלֹּא יִקֹּב הָעוֹר׃

(יב) וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם׃

יב וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי, בֵּינֵיכוֹן, וְאֶהְוֵי לְכוֹן, לֶאֱלָהּ; וְאַתּוּן, תְּהוֹן קֳדָמַי לְעַם.

רש״י ◂ וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם: אֲטַיֵּל עִמָּכֶם בְּגַן־עֵדֶן כְּאֶחָד מִכֶּם וְלֹא תִהְיוּ מִזְדַּעְזְעִים מִמֶּנִּי, יָכוֹל, לֹא תִירְאוּ מִמֶּנִּי? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים"׃

(יג) אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת׃

יג אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן, דְּאַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם, מִלְּמִהְוֵי לְהוֹן, עַבְדִּין; וְתַבְרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן, וְדַבָּרִית יָתְכוֹן בְּחֵירוּתָא.

רש״י ◂ אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם: כְּדַאי אֲנִי שֶׁתַּאֲמִינוּ בִּי, שֶׁאֲנִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת כָּל אֵלֶּה, שֶׁהֲרֵי הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְעָשִׂיתִי לָכֶם נִסִּים גְּדוֹלִים. מֹטֹת: כְּמִין יָתֵד בִּשְׁנֵי רָאשֵׁי הָעֹל הַמְעַכְּבִים הַמּוֹסֵרָה, שֶׁלֹּא תֵּצֵא מֵרֹאשׁ הַשּׁוֹר וְיַתִּיר הַקֶּשֶׁר, כְּמוֹ (ירמיה כז, ב): "עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת", קבילייא בלע״ז. קוֹמְמִיּוּת: בְּקוֹמָה זְקוּפָה׃

(יד) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה׃

יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן, לְמֵימְרִי; וְלָא תַעְבְּדוּן, יָת כָּל פִּקּוּדַיָּא הָאִלֵּין.

רש״י ◂ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי: לִהְיוֹת עֲמֵלִים בַּתּוֹרָה וְלָדַעַת מִדְרַשׁ חֲכָמִים, יָכוֹל, לְקִיּוּם הַמִּצְוֹת כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: "וְלֹא תַעֲשׂוּ וְגוֹ'" – הֲרֵי קִיּוּם מִצְוֹת אָמוּר! הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם: "וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי?" לִהְיוֹת עֲמֵלִים בַּתּוֹרָה, וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "לִי"? אֵין לִי אֶלָּא זֶה הַמַּכִּיר אֶת רִבּוֹנוֹ וּמִתְכַּוֵּן לִמְרֹד בּוֹ. וְכֵן בְּנִמְרוֹד (בראשית, י, ט): "גִּבֹּר־צַיִד לִפְנֵי ה'", שֶׁמַּכִּירוֹ וּמִתְכַּוֵּן לִמְרֹד בּוֹ. וְכֵן בְּאַנְשֵׁי סְדוֹם (בראשית, יג, יג): "רָעִים וְחַטָּאִים לַה' מְאֹד" – מַכִּירִים אֶת רִבּוֹנָם וּמִתְכַּוְּנִים לִמְרֹד בּוֹ. וְלֹא תַעֲשׂוּ: (ת״כ) מִשֶּׁלֹּא תִלְמְדוּ, לֹא תַעֲשׂוּ; הֲרֵי שְׁתֵּי עֲבֵרוֹת׃

(טו) וְאִם־בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי׃

טו וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן, וְאִם יָת דִּינַי תְּרַחֵיק נַפְשְׁכוֹן, בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדַי, לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יָת קְיָמִי.

רש״י ◂ וְאִם־בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ: מוֹאֵס בַּאֲחֵרִים הָעוֹשִׂים. מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם: שׂוֹנֵא הַחֲכָמִים. לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת: מוֹנֵעַ אֶת אֲחֵרִים מֵעֲשׂוֹת. אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי: כּוֹפֵר שֶׁלֹּא צִוִּיתִים, לְכָךְ נֶאֱמַר: "אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי", וְלֹא נֶאֱמַר: 'אֶת־כָּל־הַמִּצְוֹת'. לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי: כּוֹפֵר בָּעִקָּר; הֲרֵי שֶׁבַע עֲבֵרוֹת: הָרִאשׁוֹנָה גוֹרֶרֶת הַשְּׁנִיָּה, וְכֵן עַד הַשְּׁבִיעִית, וְאֵלּוּ הֵן: לֹא לָמַד, וְלֹא עָשָׂה, מוֹאֵס בַּאֲחֵרִים הָעוֹשִׂים, שׂוֹנֵא אֶת הַחֲכָמִים, מוֹנֵעַ אֶת הָאֲחֵרִים, כּוֹפֵר בַּמִּצְוֹת, כּוֹפֵר בָּעִקָּר׃

(טז) אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם׃

טז אַף אֲנָא אַעְבֵּיד דָּא לְכוֹן, וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּיהַלְתָּא שַׁחַפְתָּא וְקַדַּחְתָּא, מְחַשְׁכָן עַיְנִין, וּמַפְחַן נְפַשׁ; וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן, וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן.

רש״י ◂ וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם: וְצִוֵּיתִי עֲלֵיכֶם. שַׁחֶפֶת: חֹלִי שֶׁמְּשַׁחֵף אֶת הַבָּשָׂר, אנפולי״ש בלע״ז, דּוֹמֶה לְנָפוּחַ שֶׁהוּקְלָה נְפִיחָתוֹ וּמַרְאִית פָּנָיו זְעוּפָה. קַדַּחַת: חֹלִי שֶׁמַּקְדִּיחַ אֶת הַגּוּף וּמְחַמְּמוֹ וּמַבְעִירוֹ כְּמוֹ (דברים, לב, כב): "כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי". מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ: הָעֵינַיִם צוֹפִיּוֹת וְכָלוֹת לִרְאוֹת שֶׁיָּקֵל וְיֵרָפֵא, וְסוֹף, שֶׁלֹּא יֵרָפֵא, וְיִדְאֲבוּ הַנְּפָשׁוֹת שֶׁל מִשְׁפַּחְתּוֹ בְּמוֹתוֹ. כָּל תַּאֲוָה שֶׁאֵינָהּ בָּאָה וְתוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה, קְרוּיָה 'כִּלְיוֹן עֵינַיִם'. וּזְרַעְתֶּם לָרִיק: תִּזְרְעוּ וְלֹא תִצְמַח, וְאִם תִּצְמַח, "וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם"׃

(יז) וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם וְנַסְתֶּם וְאֵין־רֹדֵף אֶתְכֶם׃

יז וְאֶתֵּין רוּגְזִי בְּכוֹן, וְתִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן; וְיִרְדּוּן בְּכוֹן סָנְאֵיכוֹן, וְתֵעֶרְקוּן וְלֵית דְּרָדֵיף יָתְכוֹן.

רש״י ◂ וְנָתַתִּי פָנַי: פְּנַאי שֶׁלִּי, פּוֹנֶה אֲנִי מִכָּל עֲסָקַי לְהָרַע לָכֶם. וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם: כְּמַשְׁמָעוֹ, יִשְׁלְטוּ בָכֶם.

פירש״י [טו-יז] ◂ אַגָּדַת 'תּוֹרַת כֹּהֲנִים' מִפָּרָשָׁה זוֹ. אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת: אֵינִי מְדַבֵּר אֶלָּא בְּ'אַף', וְכֵן: "וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי". וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם: שֶׁיִּהְיוּ הַמַּכּוֹת פּוֹקְדוֹת אֶתְכֶם מִזּוֹ לְזוֹ: עַד שֶׁהָרִאשׁוֹנָה פְּקוּדָה אֶצְלְכֶם, אָבִיא אַחֶרֶת וְאַסְמְכֶנָּה לָהּ. בֶּהָלָה: מַכָּה הַמְבַהֶלֶת אֶת הַבְּרִיּוֹת, וְאֵיזוֹ? זוֹ מַכַּת מוֹתָן. אֶת־הַשַּׁחֶפֶת: יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁהוּא חוֹלֶה וּמוּטָל בַּמִּטָּה, אֲבָל בְּשָׂרוֹ שָׁמוּר עָלָיו, תַּלְמוּד לוֹמַר: "שַׁחֶפֶת", שֶׁהוּא נִשְׁחָף; אוֹ עִתִּים, שֶׁהוּא נִשְׁחָף, אֲבָל נוֹחַ וְאֵינוֹ מַקְדִּיחַ, תַּלְמוּד לוֹמַר "וְאֶת הַקַּדַּחַת", מְלַמֵּד, שֶׁהוּא מַקְדִּיחַ, אוֹ עִתִּים, שֶׁהוּא מַקְדִּיחַ, וְסָבוּר הוּא בְּעַצְמוֹ שֶׁיִּחְיֶה, תַּלְמוּד לוֹמַר: "וּמְכַלּוֹת עֵינַיִם", אוֹ הוּא אֵינוֹ סָבוּר בְּעַצְמוֹ שֶׁיִּחְיֶה, אֲבָל אֲחֵרִים סְבוּרִים שֶׁיִּחְיֶה, תַּלְמוּד לוֹמַר: "וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ". וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם: זוֹרְעָהּ וְאֵינָהּ מַצְמַחַת, וּמֵעַתָּה מָה אוֹיְבֵיכֶם בָּאִים וְאוֹכְלִים? וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר: "וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם", הָא כֵּיצַד? זוֹרְעָהּ שָׁנָה רִאשׁוֹנָה וְאֵינָהּ מַצְמַחַת, שָׁנָה שְׁנִיָּה, מַצְמַחַת וְאוֹיְבִים בָּאִים וּמוֹצְאִים תְּבוּאָה לִימֵי הַמָּצוֹר, וְשֶׁבִּפְנִים מֵתִים בְּרָעָב, שֶׁלֹּא לִקְטוּ תְּבוּאָה אֶשְׁתָּקַד. דָּבָר אַחֵר: "וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם", כְּנֶגֶד הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁאַתָּה עָמֵל בָּהֶם וּמְגַדְּלָן וְהַחֵטְא בָּא וּמְכַלֶּה אוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ב, כב): "אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם". וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם: כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּטוֹבָה: "וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם", כָּךְ נֶאֱמַר בְּרָעָה: "וְנָתַתִּי פָנַי". מָשְׁלוּ מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁאָמַר לַעֲבָדָיו: פּוֹנֶה אֲנִי מִכָּל עֲסָקַי וְעוֹסֵק אֲנִי עִמָּכֶם לְרָעָה. וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם: (ת״כ) שֶׁיְּהֵא הַמָּוֶת הוֹרֵג אֶתְכֶם מִבִּפְנִים וּבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מַקִּיפִין אֶתְכֶם מִבַּחוּץ. וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם: (ת״כ) שֶׁאֵינִי מַעֲמִיד שׂוֹנְאִים אֶלָּא מִכֶּם וּבָכֶם, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם עוֹמְדִים עַל יִשְׂרָאֵל, אֵינָם מְבַקְּשִׁים אֶלָּא מַה שֶּׁבְּגָלוּי, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ו, ג-ד): "וְהָיָה אִם־זָרַע יִשְׂרָאֵל וְעָלָה מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי קֶדֶם וְכוּ', וַיַּחֲנוּ עֲלֵיהֶם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת־יְבוּל הָאָרֶץ", אֲבָל בְּשָׁעָה שֶׁאַעֲמִיד עֲלֵיכֶם מִכֶּם וּבָכֶם הֵם מְחַפְּשִׂים אַחַר הַמַּטְמוֹנִיּוֹת שֶׁלָּכֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (מיכה ג, ג): "וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵר עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ וְגוֹ'". וְנַסְתֶּם: מִפְּנֵי אֵימָה. וְאֵין־רֹדֵף אֶתְכֶם: מִבְּלִי כֹחַ׃

(יח) וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃

יח וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן, לְמֵימְרִי; וְאוֹסֵיף לְמִרְדֵּי יָתְכוֹן, שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן.

רש״י ◂ וְאִם עַד־אֵלֶּה: וְאִם בְּעוֹד אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ. וְיָסַפְתִּי: עוֹד יִסּוּרִין אֲחֵרִים. שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם: (ת״כ) שֶׁבַע פֻּרְעָנֻיּוֹת עַל שֶׁבַע עֲבֵרוֹת הָאֲמוּרוֹת לְמַעְלָה׃

(יט) וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה׃

יט וְאֶתְבַּר, יָת יְקָר תֻּקְפְּכוֹן; וְאֶתֵּין יָת שְׁמַיָּא דִּלְעֵלָּיכוֹן תַּקִּיפִין כְּבַרְזְלָא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא, וְאַרְעָא דִּתְחוֹתֵיכוֹן חֲסִינָא כִּנְחָשָׁא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין.

רש״י ◂ וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם: זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (יחזקאל כד, כא): "הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם". וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה: זוֹ קָשָׁה מִשֶּׁל מֹשֶׁה: שֶׁשָּׁם הוּא אוֹמֵר (דברים כח, כג): "וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְגוֹ'", שֶׁיִּהְיוּ הַשָּׁמַיִם מְזִיעִין כְּדֶרֶךְ שֶׁהַנְּחֹשֶׁת מְזִיעָה, וְהָאָרֶץ אֵינָהּ מְזִיעָה כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין הַבַּרְזֶל מֵזִיעַ, וְהִיא מְשַׁמֶּרֶת פֵּרוֹתֶיהָ, אֲבָל כָּאן, הַשָּׁמַיִם לֹא יִהְיוּ מְזִיעִין כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין הַבַּרְזֶל מֵזִיעַ, וְיִהְיֶה חֹרֶב בָּעוֹלָם, וְהָאָרֶץ תְּהֵא מְזִיעָה כְּדֶרֶךְ שֶׁהַנְּחֹשֶׁת מְזִיעָה, וְהִיא מְאַבֶּדֶת פֵּרוֹתֶיהָ׃

(כ) וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃

כ וִיסוּף לְרֵיקָנוּ, חֵילְכוֹן; וְלָא תִתֵּין אַרְעֲכוֹן, יָת עֲלַלְתַּהּ, וְאִילַן חַקְלָא, לָא יִתֵּין אִבֵּיהּ.

רש״י ◂ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם: (ת״כ) הֲרֵי אָדָם שֶׁלֹּא עָמַל, שֶׁלֹּא חָרַשׁ, שֶׁלֹּא זָרַע, שֶׁלֹּא נִכֵּשׁ, שֶׁלֹּא כִסַּח, שֶׁלֹּא עִדֵּר, וּבִשְׁעַת הַקָּצִיר בָּא שִׁדָּפוֹן וּמַלְקֶה אוֹתוֹ, אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, אֲבָל אָדָם שֶׁעָמַל וְחָרַשׁ וְזָרַע וְנִכֵּשׁ וְעִדֵּר, וּבָא שִׁדָּפוֹן וּמַלְקֶה אוֹתוֹ, הֲרֵי שִׁנָּיו שֶׁל זֶה קֵהוֹת. וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ: (ת״כ) אַף מַה שֶּׁאַתָּה מוֹבִיל לָהּ בִּשְׁעַת הַזֶּרַע. וְעֵץ הָאָרֶץ: (ת״כ) אֲפִלּוּ מִן הָאָרֶץ יְהֵא לָקוּי, שֶׁלֹּא יַחֲנִיט פֵּרוֹתָיו בִּשְׁעַת הַחֲנָטָה. לֹא יִתֵּן: מְשַׁמֵּשׁ לְמַעְלָה וּלְמַטָּה, אֲעֵץ וְאַפְרִי. לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ: כְּשֶׁהוּא מַפְרֶה מַשִּׁיר פֵּרוֹתָיו, הֲרֵי שְׁתֵּי קְלָלוֹת, וְיֵשׁ כָּאן שֶׁבַע פֻּרְעָנֻיּוֹת׃

(כא) וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃

כא וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ, וְלָא תֵיבוֹן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן מַחָא, שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן.

רש״י ◂ וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי: רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ: עֲרַאי, בְּמִקְרֶה, שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא לִפְרָקִים, כֵּן תֵּלְכוּ עֲרַאי בַּמִּצְוֹת, וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ: לְשׁוֹן מְנִיעָה, וְכֵן (משלי כה, יז): "הֹקַר רַגְלְךָ", וְכֵן (משלי, יז, כז): "יְקַר־רוּחַ", וְקָרוֹב לָשׁוֹן זֶה לְתַרְגּוּמוֹ שֶׁל אוּנְקְלוֹס: לְשׁוֹן קֹשִׁי, שֶׁמַּקְשִׁין לִבָּם לְמָנֹעַ מֵהִתְקָרֵב אֵלַי. שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם: שֶׁבַע פֻּרְעָנֻיּוֹת אֲחֵרוֹת, בְּמִסְפַּר שֶׁבַע, כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃

(כב) וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם׃

כב וְאַגְרֵי בְכוֹן יָת חַיַּת בָּרָא, וּתְתַכֵּיל יָתְכוֹן, וּתְשֵׁיצֵי יָת בְּעִירְכוֹן, וְתַזְעַר יָתְכוֹן; וְיִצְדְּיָן, אוֹרְחָתְכוֹן.

רש״י ◂ וְהִשְׁלַחְתִּי: לְשׁוֹן גֵּרוּי. וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם: אֵין לִי אֶלָּא חַיָּה מְשַׁכֶּלֶת, שֶׁדַּרְכָּהּ בְּכָךְ, בְּהֵמָה, שֶׁאֵין דַּרְכָּהּ בְּכָךְ, מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר (דברים לב, כד): "וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם", הֲרֵי שְׁתַּיִם, וּמִנַּיִן שֶׁתְּהֵא מְמִיתָה בִּנְשִׁיכָתָהּ? תַּלְמוּד לוֹמַר (שם): "עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר", מָה אֵלּוּ נוֹשְׁכִין וּמְמִיתִין, אַף אֵלּוּ נוֹשְׁכִין וּמְמִיתִין; כְּבָר הָיוּ שְׁנַיִם בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל: חֲמוֹר נוֹשֵׁךְ וּמֵמִית, עָרוֹד נוֹשֵׁךְ וּמֵמִית. וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם: אֵלּוּ הַקְּטַנִּים. וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם: מִבַּחוּץ. וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם: מִבִּפְנִים. וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם: שְׁבִילִים גְּדוֹלִים וּשְׁבִילִים קְטַנִּים, הֲרֵי שֶׁבַע פֻּרְעָנֻיּוֹת: שֵׁן בְּהֵמָה, וְשֵׁן חַיָּה, חֲמַת זוֹחֲלֵי עָפָר, וְשִׁכְּלָה, וְהִכְרִיתָה וְהִמְעִיטָה, וְנָשַׁמּוּ׃

(כג) וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃

כג וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן, לְמֵימְרִי; וּתְהָכוּן קֳדָמַי, בְּקַשְׁיוּ.

רש״י ◂ לֹא תִוָּסְרוּ לִי: לָשׁוּב אֵלַי׃

(כד) וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃

כד וְאֶהָךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן, בְּקַשְׁיוּ; וְאַלְקֵי יָתְכוֹן אַף אֲנָא, שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן.

(כה) וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃

כה וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא, וְיִתְפָּרְעוּן מִנְּכוֹן פֻּרְעָנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל אוֹרָיְתָא, וְתִתְכַּנְּשׁוּן, לְקִרְוֵיכוֹן; וַאֲגָרֵי מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן, וְתִתְמַסְרוּן בְּיַד סָנְאָה.

רש״י ◂ נְקַם־בְּרִית: וְיֵשׁ נָקָם שֶׁאֵינוֹ בִּבְרִית, כְּדֶרֶךְ שְׁאָר נְקָמוֹת, וְזֶהוּ סִמּוּי עֵינָיו שֶׁל צִדְקִיָּהוּ. דָּבָר אַחֵר: "נְקַם בְּרִית", נִקְמַת בְּרִיתִי אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם. כָּל 'הֲבָאַת חֶרֶב' שֶׁבַּמִּקְרָא, הִיא מִלְחֶמֶת חֵילוֹת אוֹיְבִים. וְנֶאֱסַפְתֶּם: מִן הַחוּץ אֶל תּוֹךְ הֶעָרִים מִפְּנֵי הַמָּצוֹר. וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם: וְעַל־יְדֵי הַדֶּבֶר, וְנִתַּתֶּם בְּיַד הָאוֹיְבִים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם, לְפִי שֶׁאֵין מְלִינִים אֶת הַמֵּת בִּירוּשָׁלַיִם, וּכְשֶׁהֵם מוֹצִיאִים אֶת הַמֵּת לְקָבְרוֹ, נִתָּנִין בְּיַד אוֹיֵב׃

(כו) בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃

כו בִּדְאֶתְבַּר לְכוֹן, סְעֵיד מֵיכְלָא, וְיֵיפְיָן עֲסַר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא חַד, וִיתִיבוּן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקָלָא; וְתֵיכְלוּן, וְלָא תִסְבְּעוּן.

רש״י ◂ מַטֵּה־לֶחֶם: לְשׁוֹן מִשְׁעָן, כְּמוֹ (ירמיה מח, יז): "מַטֵּה־עֹז". בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם: אֶשְׁבֹּר לָכֶם כָּל מִסְעַד אֹכֶל וְהֵם חֳלִי רָעָב. וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד: מֵחֹסֶר עֵצִים. וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל: שֶׁתְּהֵא הַתְּבוּאָה נִרְקֶבֶת וְנַעֲשֵׂית פַּת נְפוּלָה וּמִשְׁתַּבֶּרֶת בַּתַּנּוּר, וְהֵן יוֹשְׁבוֹת וְשׁוֹקְלוֹת אֶת הַשְּׁבָרִים לְחַלְּקָם בֵּינֵיהֶם. וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ: זֶהוּ מְאֵרָה בְּתוֹךְ הַמֵּעַיִם בַּלֶּחֶם. הֲרֵי שֶׁבַע פֻּרְעָנֻיּוֹת: חֶרֶב, מָצוֹר, דֶּבֶר, שֶׁבֶר מַטֵּה לֶחֶם, חֹסֶר עֵצִים, פַּת נְפוּלָה, מְאֵרָה בַּמֵּעַיִם; "וְנִתַּתֶּם" אֵינָהּ מִן הַמִּנְיָן, הִיא הַחֶרֶב׃

(כז) וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי׃

כז וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן, לְמֵימְרִי; וּתְהָכוּן קֳדָמַי, בְּקַשְׁיוּ.

(כח) וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃

כח וְאֶהָךְ עִמְּכוֹן, בִּתְקוֹף רְגַז; וְאַרְדֵּי יָתְכוֹן אַף אֲנָא, שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן.

(כט) וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃

כט וְתֵיכְלוּן, בְּסַר בְּנֵיכוֹן; וּבְסַר בְּנָתְכוֹן, תֵּיכְלוּן.

(ל) וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃

ל וַאֲשֵׁיצֵי יָת בָּמָתְכוֹן, וַאֲקַצֵּיץ יָת חֲנִסְנְסֵיכוֹן, וְאֶתֵּין יָת פִּגְרֵיכוֹן, עַל פִּגּוּר טַעֲוָתְכוֹן; וִירַחֵיק מֵימְרִי, יָתְכוֹן.

רש״י ◂ בָּמֹתֵיכֶם: מִגְדָּלִים וּבִירָנִיּוֹת. חַמָּנֵיכֶם: מִין עֲבוֹדַת אֱלִילִים שֶׁמַּעֲמִידִין עַל הַגַּגּוֹת, וְעַל שֵׁם שֶׁמַּעֲמִידִים בַּחַמָּה קְרוּיִין 'חַמָּנִים'. וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם: תְּפוּחֵי רָעָב הָיוּ, וּמוֹצִיאִים יִרְאָתָם מֵחֵיקָם וּמְנַשְּׁקִים אוֹתָם, וּכְרֵסוֹ נִבְקַעַת וְנוֹפֵל עָלֶיהָ. וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם: (ת״כ) זֶה סִלּוּק שְׁכִינָה׃

(לא) וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃

לא וְאֶתֵּין יָת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָא, וַאֲצַדֵּי יָת מַקְדְּשֵׁיכוֹן; וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא, קֻרְבַּן כְּנִישָׁתְכוֹן.

רש״י ◂ וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה: יָכוֹל, מֵאָדָם? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: "וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ", הֲרֵי אָדָם אָמוּר! הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם: "חָרְבָּה?" מֵעוֹבֵר וָשָׁב. וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם: יָכוֹל, מִן הַקָּרְבָּנוֹת? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: "וְלֹא אָרִיחַ", הֲרֵי קָרְבָּנוֹת אֲמוּרִים! הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם: "וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם?" מִן הַגְּדוּדִיּוֹת, שַׁיָּרוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ מִתְקַדְּשׁוֹת וְנוֹעָדוֹת לָבֹא שָׁם. הֲרֵי שֶׁבַע פֻּרְעָנֻיּוֹת: אֲכִילַת בְּשַׂר בָּנִים וּבָנוֹת וְהַשְׁמָדַת בָּמוֹת הֲרֵי שְׁתַּיִם – כְּרִיתַת חַמָּנִים אֵין כָּאן פֻּרְעָנוּת, אֶלָּא עַל־יְדֵי הַשְׁמָדַת הַבִּירָנִיּוֹת, יִפְּלוּ הַחַמָּנִים שֶׁבְּרָאשֵׁי הַגַּגּוֹת וְיִכָּרְתוּ. "וְנָתַתִּי אֶת פִּגְרֵיכֶם וְגוֹ'", הֲרֵי שָׁלֹשׁ, סִלּוּק שְׁכִינָה אַרְבַּע, חָרְבַּן עָרִים, שִׁמָּמוֹן מִקְדָּשׁ מִן הַגְּדוּדִיּוֹת, "וְלֹא אָרִיחַ" קָרְבָּנוֹת, הֲרֵי שֶׁבַע׃

(לב) וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃

לב וַאֲצַדֵּי אֲנָא, יָת אַרְעָא; וְיִצְדּוּן עֲלַהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן, דְּיָתְבִין בַּהּ.

רש״י ◂ וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ: זוֹ מִדָּה טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יִמְצְאוּ הָאוֹיְבִים נַחַת רוּחַ בְּאַרְצָם, שֶׁתְּהֵא שׁוֹמֵמָה מִיּוֹשְׁבֶיהָ׃

(לג) וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃

לג וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָּא, וַאֲגָרֵי בָּתְרֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא; וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צָדְיָא, וְקִרְוֵיכוֹן יְהוֹיָן חָרְבָא.

רש״י ◂ וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם: זוֹ מִדָּה קָשָׁה, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁבְּנֵי מְדִינָה גּוֹלִים לְמָקוֹם אֶחָד, רוֹאִים זֶה אֶת זֶה וּמִתְנַחֲמִין; וְיִשְׂרָאֵל נִזְרוּ כִּבְמִזְרֶה, כְּאָדָם הַזּוֹרֶה שְׂעוֹרִים בְּנָפָה וְאֵין אַחַת מֵהֶן דְּבוּקָה בַּחֲבֶרְתָּהּ. וַהֲרִיקֹתִי: כְּשֶׁשּׁוֹלֵף הַחֶרֶב, מִתְרוֹקֵן הַנָּדָן. וּמִדְרָשׁוֹ: חֶרֶב הַנִּשְׁמֶטֶת אַחֲרֵיכֶם אֵינָהּ חוֹזֶרֶת מַהֵר, כְּאָדָם שֶׁמֵּרִיק אֶת הַמַּיִם וְאֵין סוֹפָן לַחֲזֹר. וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה: שֶׁלֹּא תְמַהֲרוּ לָשׁוּב לְתוֹכָהּ וּמִתּוֹךְ כָּךְ עָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה – נִרְאוֹת לָכֶם חֲרֵבוֹת; שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָדָם גּוֹלֶה מִבֵּיתוֹ וּמִכַּרְמוֹ וּמֵעִירוֹ וְסוֹפוֹ לַחֲזֹר, כְּאִלּוּ אֵין כַּרְמוֹ וּבֵיתוֹ חֲרֵבִים. כָּךְ שְׁנוּיָה בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים׃

(לד) אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הֳשַׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃

לד בְּכֵין תִּרְעֵי אַרְעָא יָת שְׁמִטַּהָא, כָּל יוֹמִין דִּצְדִיאַת, וְאַתּוּן, בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן; בְּכֵין תַּשְׁמֵיט אַרְעָא, וְתַרְעֵי יָת שְׁמִטַּהָא.

רש״י ◂ אָז תִּרְצֶה: תְּפַיֵּס אֶת כַּעַס הַמָּקוֹם, שֶׁכָּעַס עַל שְׁמִטּוֹתֶיהָ. וְהִרְצָת: לְמַלֹּאת אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ׃

(לה) כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃

לה כָּל יוֹמִין דִּצְדִיאַת, תַּשְׁמֵיט, יָת דְּלָא שְׁמֵיטַת בִּשְׁמִטֵּיכוֹן, כַּד הֲוֵיתוּן יָתְבִין עֲלַהּ.

רש״י ◂ אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה: שִׁבְעִים שָׁנָה שֶׁל גָּלוּת בָּבֶל, הֵן הָיוּ כְּנֶגֶד שִׁבְעִים שְׁנוֹת הַשְּׁמִטָּה וְיוֹבֵל שֶׁהָיוּ בַּשָּׁנִים שֶׁהִכְעִיסוּ יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים הָיוּ שְׁנֵי עֲוֹנָם, מִשֶּׁנִּכְנְסוּ לָאָרֶץ עַד שֶׁגָּלוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, וּבְנֵי יְהוּדָה הִכְעִיסוּ לְפָנָיו אַרְבָּעִים שָׁנָה, מִשֶּׁגָּלוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים עַד חָרְבוֹת יְרוּשָׁלַיִם, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר בִּיחֶזְקֵאל (ד ד-ו): "וְאַתָּה שְׁכַב עַל־צִדְּךָ הַשְּׂמָאלִי וְגוֹ'/וְכִלִּיתָ אֶת־אֵלֶּה, וְשָׁכַבְתָּ עַל־צִדְּךָ הַיְמָנִי שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת־עֲוֹן בֵּית־יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם", וּנְבוּאָה זוֹ נֶאֶמְרָה לִיחֶזְקֵאל בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָכִין; וְעוֹד עָשׂוּ שֵׁשׁ שָׁנִים עַד גָּלוּת צִדְקִיָּהוּ הֲרֵי אַרְבָּעִים וָשֵׁשׁ. וְאִם תֹּאמַר: שְׁנוֹת מְנַשֶּׁה חֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ הָיוּ, מְנַשֶּׁה עָשָׂה תְּשׁוּבָה שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה, וְכָל שְׁנוֹת רִשְׁעוֹ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּאַגָּדַת חֵלֶק, וְשֶׁל אָמוֹן שְׁתַּיִם וְאַחַת עֶשְׂרֵה לִיהוֹיָקִים וּכְנֶגְדָּן לְצִדְקִיָּהוּ. צֵא וַחֲשֹׁב לְאַרְבַּע מֵאוֹת וְשֵׁשׁ שָׁנָה שְׁמִטִּין וְיוֹבְלוֹת שֶׁבָּהֶן, וְהֵם שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה לְמֵאָה: אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שְׁמִטִּין וּשְׁנַיִם יוֹבְלוֹת, הֲרֵי לְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, שִׁשִּׁים וְאַרְבַּע, לִשְׁלֹשִׁים וָשֵׁשׁ שָׁנָה, חָמֵשׁ שְׁמִטּוֹת, הֲרֵי שִׁבְעִים חָסֵר אַחַת, וְעוֹד שָׁנָה יְתֵרָה שֶׁנִּכְנְסָה בַּשְּׁמִטָּה, הַמַּשְׁלֶמֶת לְשִׁבְעִים [נ״א וְאוֹתוֹ יוֹבֵל שֶׁגָּלוּ, שֶׁלֹּא נִגְמַר בַּעֲוֹנָם נֶחְשַׁב לָהֶם]; וַעֲלֵיהֶם נִגְזַר שִׁבְעִים שָׁנָה שְׁלֵמִים. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דה״ב, לו, כא): "עַד־רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ וְגוֹ'/לְמַלֹּאות שִׁבְעִים שָׁנָה"׃

(לו) וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף׃

לו וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן וְאַעֵיל תַּבְרָא בְּלִבְּהוֹן, בְּאַרְעָתָא דְּסָנְאֵיהוֹן; וְיִרְדּוֹף יָתְהוֹן, קָל טַרְפָּא דְּשָׁקֵיף, וְיֵעֶרְקוּן מֶעֱרַק כַּד מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן, וְלֵית דְּרָדֵיף.

רש״י ◂ וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ: פַּחַד וְרֹךְ לֵבָב. 'מֵ"ם' שֶׁל "מֹרֶךְ", יְסוֹד נוֹפֵל הוּא כְּמוֹ 'מֵ"ם' שֶׁל 'מוֹעֵד' וְשֶׁל 'מוֹקֵשׁ'. עָלֶה נִדָּף: שֶׁהָרוּחַ דּוֹחֲפוֹ וּמַכֵּהוּ עַל עָלֶה אַחֵר וּמְקַשְׁקֵשׁ וּמוֹצִיא קוֹל, וְכֵן תַּרְגּוּמוֹ: "קָל טַרְפָּא דְּשָׁקֵיף" – "שְׁדוּפֹת קָדִים"; לְשׁוֹן חֲבָטָה; "שְׁקִיפָן" קִדּוּם לְשׁוֹן מַשְׁקוֹף, מְקוֹם חֲבָטַת הַדֶּלֶת, וְכֵן תַּרְגּוּמוֹ שֶׁל "חַבּוּרָה" – 'מַשְׁקוֹפֵי'. וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב: כְּאִלּוּ רוֹדְפִים וְהוֹרְגִים אוֹתָם׃

(לז) וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃

לז וְיִתְקְלוּן גְּבַר בַּאֲחוּהִי כַּד מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא, וְרָדֵיף לֵית; וְלָא תְהֵי לְכוֹן תְּקוּמָה, קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן.

רש״י ◂ וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו: כְּשֶׁיָּרוּצוּ לָנוּס, יִכָּשְׁלוּ זֶה בָּזֶה, כִּי יִבָּהֲלוּ לָרוּץ. כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב: כְּאִלּוּ בּוֹרְחִים מִלִּפְנֵי הוֹרְגִים שֶׁיְּהֵא בִלְבָבָם פַּחַד וְכָל שָׁעָה סְבוּרִים שֶׁאָדָם רוֹדְפָם. (ת״כ) וּמִדְרָשׁוֹ: "וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו", זֶה נִכְשָׁל בַּעֲוֹנוֹ שֶׁל זֶה, שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִין זֶה לָזֶה׃

(לח) וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם׃

לח וְתֵיבְדוּן, בֵּינֵי עַמְמַיָּא; וּתְגַמַּר יָתְכוֹן, אֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן.

רש״י ◂ וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם: כְּשֶׁתִּהְיוּ פְּזוּרִים, תִּהְיוּ אֲבוּדִים זֶה מִזֶּה. וְאָכְלָה אֶתְכֶם: אֵלּוּ הַמֵּתִים בַּגּוֹלָה׃

(לט) וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֹנָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֹנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ׃

לט וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן, יִתְמַסְּוֹן בְּחוֹבֵיהוֹן, בְּאַרְעָתָא, דְּסָנְאֵיכוֹן; וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בִּישַׁיָּא, דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן יִתְמַסּוֹן.

רש״י ◂ בַּעֲוֹנֹת אֲבֹתָם אִתָּם: (ת״כ) כְּשֶׁעֲוֹנוֹת אֲבוֹתָם אִתָּם – כְּשֶׁאוֹחֲזִים מַעֲשֵׂה אֲבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם. יִמָּקּוּ: לְשׁוֹן הֲמַסָּה, כְּמוֹ "יִמַּסּוּ", וּכְמוֹהוּ (זכריה, יד, יב): "תִּמַּקְנָה בְּחוֹרֵיהֶן", (תהלים לח, ו): "נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי"׃

(מ) וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֹנָם וְאֶת־עֲוֹן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃

מ וִיוַדּוֹן יָת חוֹבֵיהוֹן וְיָת חוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן, בְּשִׁקְרְהוֹן דְּשַׁקַּרוּ בְמֵימְרִי, וְאַף, דְּהַלִּיכוּ קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ.

(מא) אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם׃

מא אַף אֲנָא, אֶהָךְ עִמְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ, וְאַעֵיל יָתְהוֹן, בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן; אוֹ בְּכֵין יִתְבַּר, לִבְּהוֹן טַפְשָׁא, וּבְכֵין, יִרְעוֹן יָת חוֹבֵיהוֹן.

רש״י ◂ וְהֵבֵאתִי אֹתָם: (ת״כ) אֲנִי בְּעַצְמִי אֲבִיאֵם: זוֹ מִדָּה טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יִהְיוּ אוֹמְרִים: 'הוֹאִיל וְגָלִינוּ בֵּין הָאֻמּוֹת, נַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם!' אֲנִי אֵינִי מַנִּיחָם, אֶלָּא מַעֲמִיד אֲנִי אֶת נְבִיאַי וּמַחֲזִירָן לְתַחַת כְּנָפַי, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל, כ, לב-לג): "וְהָעֹלָה עַל־רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה וְגוֹ'/חַי־אָנִי וְגוֹ' אִם־לֹא בְּיָד חֲזָקָה וְגוֹ'". אוֹ־אָז יִכָּנַע: כְּמוֹ (שמות, כא, לו): "אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא", אִם אָז יִכָּנַע. לָשׁוֹן אַחֵר: אוּלַי, שֶׁמָּא, אָז יִכָּנַע לְבָבָם וְגוֹ'. וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם: יְכַפְּרוּ עַל עֲוֹנָם בְּיִסּוּרֵיהֶם׃

(מב) וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃

מב וּדְכִירְנָא, יָת קְיָמִי דְּעִם יַעֲקוֹב; וְאַף יָת קְיָמִי דְּעִם יִצְחָק וְאַף יָת קְיָמִי דְּעִם אַבְרָהָם, אֲנָא דְכִיר וְאַרְעָא אֲנָא דְכִיר.

רש״י ◂ וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב: בַּחֲמִשָּׁה מְקוֹמוֹת נִכְתַּב מָלֵא; וְאֵלִיָּהוּ חָסֵר בַּחֲמִשָּׁה מְקוֹמוֹת: יַעֲקֹב נָטַל אוֹת מִשְּׁמוֹ שֶׁל אֵלִיָּהוּ עֵרָבוֹן, שֶׁיָּבֹא וִיבַשֵּׂר גְּאֻלַּת בָּנָיו. וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב: לָמָּה נִמְנוּ אֲחוֹרַנִּית? כְּלוֹמַר, כְּדַאי הוּא יַעֲקֹב הַקָּטָן לְכָךְ; וְאִם אֵינוֹ כְּדַאי, הֲרֵי יִצְחָק עִמּוֹ, וְאִם אֵינוֹ כְּדַאי, הֲרֵי אַבְרָהָם עִמּוֹ, שֶׁהוּא כְּדַאי. וְלָמָּה לֹא נֶאֶמְרָה 'זְכִירָה' בְּיִצְחָק? אֶלָּא אֶפְרוֹ שֶׁל יִצְחָק נִרְאֶה לְפָנַי צָבוּר וּמֻנָּח עַל הַמִּזְבֵּחַ׃

(מג) וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם׃

מג וְאַרְעָא תִּתְרְטֵישׁ מִנְּהוֹן וְתִרְעֵי יָת שְׁמִטַּהָא, בִּדְצִדְיָאַת מִנְּהוֹן, וְאִנּוּן, יִרְעוֹן יָת חוֹבֵיהוֹן; לָוְטִין חֲלָף בִּרְכָן אֵיתִי עֲלֵיהוֹן דִּבְדִינַי קָצוּ, וְיָת קְיָמַי רְחֵיקַת נַפְשְׁהוֹן.

רש״י ◂ יַעַן וּבְיַעַן: גְּמוּל וּבִגְמוּל אֲשֶׁר בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ׃

(מד) וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃

מד וְאַף בְּרַם דָּא בְּמִהְוֵיהוֹן בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן, לָא אַרְטֵישִׁנּוּן וְלָא אֲרַחֵיקִנּוּן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן לְאַשְׁנָאָה קְיָמִי, עִמְּהוֹן: אֲרֵי אֲנָא יְיָ, אֱלָהֲהוֹן.

רש״י ◂ וְאַף־גַּם־זֹאת: וְאַף אֲפִלּוּ אֲנִי עוֹשֶׂה עִמָּהֶם זֹאת הַפֻּרְעָנוּת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי, בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא אֶמְאָסֵם לְכַלּוֹתָם וּלְהָפֵר בְּרִיתִי אֲשֶׁר אִתָּם׃

(מה) וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃

מה וּדְכִירְנָא לְהוֹן, קְיָם קַדְמָאֵי: דְּאַפֵּיקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָּא, לְמִהְוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ.

רש״י ◂ בְּרִית רִאשֹׁנִים: שֶׁל שְׁבָטִים׃

(מו) אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה׃

מו אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא, וְאוֹרָיָתָא, דִּיהַב יְיָ, בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי, בִּידָא דְמֹשֶׁה.

רש״י ◂ וְהַתּוֹרֹת: אַחַת בִּכְתָב וְאַחַת בְּעַל־פֶּה מַגִּיד, שֶׁכֻּלָּם נִתְּנוּ לְמֹשֶׁה מִסִּינַי׃